

İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi (İTM)

Sahibkarlığın və Bazar İqtisadiyyatının İnkişafına Yardım Fondu (SBİİYF)

“Azərbaycanda Kiçik Sahibkarlığın İnkişafına Dəstək” layihəsi

“Örtülü torpaqlarda (istixanalarda) məhsul istehsalı ilə məşğul olan kiçik sahibkarların qarşılaşdıqları inzibati baryerlərin aşkara çıxarılması” mövzusunda tədqiqat yazısı

(Tədqiqat İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzinin ekspert qrupu tərəfindən aparılıb. Qrupun rəhbəri Vahid Məhərrəmovdur)

Bakı - Avqust 2014

Mündəricat

- 1.** Giriş
- 2.** Azərbaycanda örtülü torpaqlarda (istixanalarda) məhsul istehsalı:
Ənənələr və mövcud imkanların qiymətləndirilməsi
- 3.** Örtülü torpaqlarda (istixanalarda) məhsul istehsalının üstünlüyü
- 4.** Ziddiyətli və natamam statistika
- 5.** İstixanalara dövlət dəstəyi: Dövlət Proqramının yaratdığı imkanlar və Sahibkarlığa Kömək
Milli Fondunun güzəştli kreditləri
- 6.** Örtülü torpaqlarda məhsul istehsalı: dünya təcrübəsi
- 7.** İstixanaların tikintisi və fəaliyyəti ilə bağlı qanunvericiliyin tələbləri
- 8.** İstixanalar üçün texniki şərtlərin alınması
- 9.** Tapıntılar
- 10.** Təvsiyələr
- 11.** Əlavələr

Akronimlər

DSK – Dövlət Statistika Komitəsi

İSN - İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi

İTM – İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi

NK - Nazirlər Kabineti

MDB - Müstəqil Dövlətlər Birliyi

ARDNŞ - Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti

SKMF - Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu

Giriş

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra aqrar sahədə islahatlar aparılıb, yeni iqtisadiyyatın tələblərinə uyğun qanunvericilik bazasının yaradılmasına başlanılıb, torpaq islahatları həyata keçirilib. Aparılan islahatlar nəticəsində kənd təsərrüfatı istehsalı kooperativləri, ailə-kəndli təsərrüfatı və digər özəl qurumlar yaranıb və 843,2 min ailə pay torpağı əldə edib. Aqrar sahədə çalışan fermerlərin, kəndlilərin vergi yükünü azaltmaq məqsədilə 1999-cu ildən etibarən, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları torpaq vergisi istisna olmaqla, bütün vergilərdən azad olunub. 2007-ci ildən isə fermerlərə yanacaqın, motor yağının və gübrənin alınmasına çəkilən xərclərin 50 faizinin dövlət tərəfindən ödənilməsinə, əkin sahəsinə görə subsidiyaların verilməsinə başlanılıb. Eyni zamanda, kənd təsərrüfatının texniki təminatının yaxşılaşdırılması məqsədilə “Aqrrolizinq” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti yaradılıb, istehsalçılara lizinq yolu ilə güzəştli şərtlər əsasında texnikanın və gübrələrin verilməsi proesi bu gün də davam etdirilir.

Son zamanlar dövlət səviyyəsində ölkənin daxili imkanları hesabına əsas ərzaq malları və kənd təsərrüfatı məhsulları ilə təminatına ciddi önəm verilməyə başlanılıb. Bu istiqamətdə bir çox tədbirlər həyata keçirilib, proqramlar qəbul olunub. Belə ki, ”2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı”¹ çərçivəsində görülmüş işlər nəticəsində ölkədə bəzi ərzaq mallarının və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının artırılmasına nail olunub.

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına əsasən ölkəmiz bir sıra məhsullar üzrə daxili tələbatı yerli istehsal hesabına ödəyir. Rəsmi statistikaya görə, ötən 2013-cü ildə qarğıdalı da daxil olmaqla 2961,9 min ton taxıl, diri çəkiddə 514,4 min ton ət, 1820,5 min ton süd, 992,7 min ton kartof, 1232,8 min ton tərəvəz, 852,9 min ton meyvə və giləmeyvə, 429,7 min ton bostan məhsulları, 154,1 min ton üzüm, 181,4 min ton şəkər çuğunduru, 18,1 min ton dən üçün günəbaxan, 1401,5 milyon ədəd yumurta istehsal olunub, 567,7 ton yaşıl çay yarpağı toplanılıb. Dəyər ifadəsində bitkiçilik məhsulları istehsalı 4,2 faiz, heyvandarlıq məhsulları istehsalı 5,5 faiz və kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu isə 4,9 faiz artıb.

“2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı”nda etibarlı ərzaq təminatı ölkənin iqtisadi sabitliyinin və sosial dayanıqlılığının başlıca şərti kimi qiymətləndirilir. Proqramda o da qeyd olunur ki, ölkədə əsas ərzaq məhsullarına olan tələbatın yerli istehsal hesabına tam təminatı hələ ki, mümkün olmayıb. Bu da örtülü torpaqlarda (istixanalarda) məhsul istehsalının əhəmiyyətini və aktuallığını şərtləndirir.

¹ “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 25 avqust tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.

1 Azərbaycanca örtülü torpaqlarda (istixanalarda) məhsul istehsalı: Ənənələr və mövcud imkanların qiymətləndirilməsi

Azərbaycanda həm açıq, həm də qapalı şəraitdə tərəvəz məhsulları istehsalı üçün münbit şərait mövcuddur. Elə buna görə də ölkəmiz vaxtilə SSRİ-nin əsas meyvə-tərəvəz istehsalçılarından biri sayılırdı. Azərbaycan tərəvəz məhsulu istehsalı ən yüksək həddə 1985-ci ildə çatmışdı. Həmin ildə respublikada adambaşına 132 kiloqram tərəvəz istehsal olunmuşdu. Lakin Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra ölkədə tərəvəz istehsalı kəskin sürətdə azaldı? 1997-ci ildə istehsal 495 min tona düşdü², adambaşına istehsal olunan məhsul iki dəfə azalaraq 63 kiloqram təşkil etdi. İstehsal göstəricilərimiz azalmaqla yanaşı, həm də əsas meyvə-tərəvəz ixrac bazarları hesab olunan Rusiya, Ukrayna, Belarus respublikalarına ixrac olunan tərəvəz məhsullarının səviyyəsi kritik səviyyədə aşağı düşdü. Eyni zamanda, Azərbaycan tərəvəz istehsalçıları yuxarıda göstərilən ölkələrdəki meyvə-tərəvəz bazarında ənənəvi mövqeylərini itirdi və həmin ölkələrin bazarlarını Hollandiya, Türkiyə, Çin, İran, Argentina, Meksika, Çili, Yeni Zelandiya, İsrail və sair kimi kənd təsərrüfatı güclü inkişaf etmiş ölkələrin məhsulları tutdu.

Bütün bunlara baxmayaraq son illərdə ölkədə tərəvəz istehsalını artırmaq mümkün olub. DSK-nın məlumatına əsasən, 2013-cü ildə respublikada adambaşına 132 kiloqram tərəvəz istehsal olunub. Son illərin idxal-ixrac rəqəmləri təxminən ölkədən çıxarılan və ölkəyə gətirilən məhsulların eyni həcmdə olduğunu deməyə əsas verir. Belə ki, 2011-ci ildə 106,2 min ton, 2012-ci ildə 55,6 min ton, 2013-cü ildə 21,4 min ton (3 il ərzində 183,2 min ton) tərəvəz idxal olunub. İxrac olunan tərəvəz məhsulları 2011-ci ildə 65,7 min ton, 2012-ci ildə 54,6 min ton, 2013-cü ildə 65,5 min ton³ (3 il ərzində cəmi 185,8 min ton) təşkil edib. Aparılan müqayisə tərəvəz məhsulları ixracında artım olduğunu deməyə əsas verir. İxrac olunan tərəvəz məhsullarının əsas hissəsi istixana şəraitində yetişdirilən xiyar və pomidor məhsullarıdır. Son zamanlar istixana məhsullarının istehsalında da artım meyli müşahidə olunur.

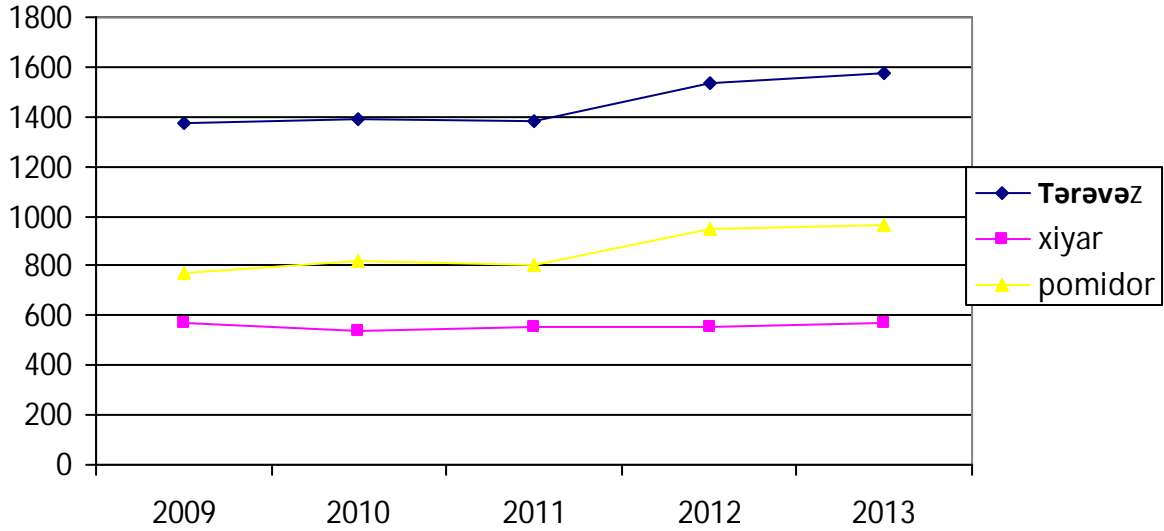
Aşağıdakı 2 qrafikdən göründüyü kimi istixana şəraitində yetişdirilən məhsulların artımı sahələrin genişlənməsi hesabına baş verib. 2009-cu ildə ümumi əkin sahəsi 1373 hektar təşkil etdiyi halda, 2013-cü ildə 201 hektar artaraq 1574 hektar təşkil edib. Buna baxmayaraq bəzi illərdə əvvəlki ilə nisbətən istixanalarda əkinin azaldığı faktları da müşahidə edilib. Belə ki, DSK-nın məlumatına əsasən, 2010-cu illə müqayisədə 2011-ci ildə əkin sahəsi 6 hektar azalıb. Azalma ümumi məhsulun həcmində də baş verib. Belə ki, 2011-ci ildə əvvəlki ilə nisbətən məhsulun həcmi 1331 ton azalmışdı.

² <http://www.stat.gov.az/source/agriculture/>

³ <http://www.stat.gov.az/source/trade/>

Qrafik 1. Örtülü torpaqların (istixanaların) əkin sahəsi, hektarla

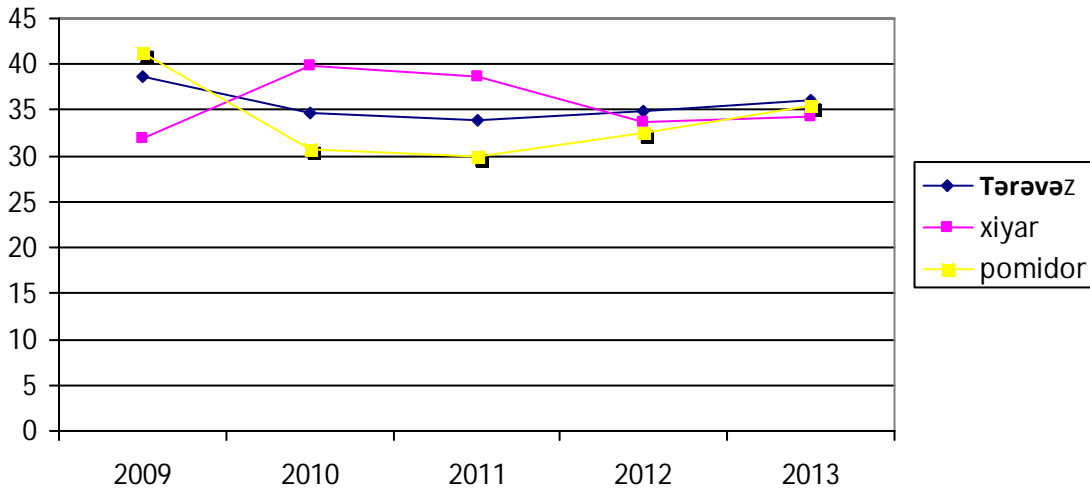
Mənbə

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Əkin sahələrinin genişlənməsi məhsuldarlığın artması ilə müşahidə olunmur. Əksinə, son 5 ilin göstəricilərini müqayisə etsək, ən yüksək orta məhsuldarlığın 2009-cu ildə qeydə alındığını görürük: 38,7 sentner. Növbəti illərdə orta məhsuldarlıq azalaraq 2010-cu ildə 34,7 sentner, 2011-ci ildə 33,9 sentner, 2012-ci ildə 34,8 sentner, 2013-cü ildə 36,1 sentner təşkil edib.

Qrafik 2. Örtülü torpaqlarda (istixanalarda) məhsuldarlıq, sentnerlə.

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

İstixana şəraitində məhsuldarlığın indiki səviyyədən 10 dəfə çox artırılması vacibdir. Əks halda bizim tərəvəz istehsalçıları nəinki rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsal edib dünya bazarlarına

çıxarmaqda çətinliklərlə üzləşəcəklər, həmçinin bu temple yerli istehsal hesabına daxili bazarda artan tələbatı tam ödəmək mümkün olmayacaq.

2 Örtülü torpaqlarda (istixanalarda) məhsul istehsalının üstünlüyü

Hazırda qlobal ərzaq qıtlığı ilə mübarizə BMT və dünyanın əksər ölkələri tərəfindən vacib məsələ hesab olunur. Azərbaycan Respublikasında əhalinin etibarlı ərzaq təminatı dövlətin iqtisadi siyasətinin başlıca istiqamətlərindən birini təşkil edir. Odur ki, “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı”nda aqrar istehsalçılar qarşısına xeyli ciddi vəzifələr qoyulub. Belə ki, Dövlət Proqramının 2015-ci il üçün icra meyarlarını təşkil edən hədəf göstəriciləri kartof istehsalının həcmi 1,12 milyon tona, tərəvəz və bostan bitkilərinin istehsalını 1,72 milyon tona, meyvə istehsalını isə 800 min tona çatdırmaqdır. Dövlət proqramında tərəvəz yetişdirilən istixana sisteminin genişləndirilməsinin dəstəklənməsi nəzərdə tutulub. “Aqrolizinq” ASC vasitəsi ilə istixanaların lizinq yolu ilə satışını həyata keçirilməsi üçün regionlarda bir sıra işlərin həyata keçirilməsi planlaşdırılıb.

Son zamanlar respublika əhalisinin istixanalarda yetişdirilən kənd təsərrüfatı məhsullarına tələbatı artmaqda davam edir. Belə ki, əvvəllər ənənəvi olaraq bir çox tərəvəz məhsulları açıq şəraitdə istehsal edildiyi üçün yerli istehlakçılar həmin məhsulları yalnız mövsümdən-mövsümə istehlak edə bilirdilər. Lakin son zamanlar tərəvəz məhsullarının istixanalarda yetişdirilməsi onlardan bütün il boyu istifadəni mümkün edir.

Əvvəllər bu işlə məşğul olan kəndlilərin, fermerlərin sayı və istehsal etdikləri məhsul çox az olduğu üçün bazarlarda belə məhsulların satış qiyməti yüksək idi. İstixanalarda yetişdirilən tərəvəz məhsulları az olan vaxtlarda ticarətçilər qonşu ölkələrdən idxal etdikləri məhsulu da yüksək qiymətə təklif edirdilər. Artıq ölkəyə gətirilən müasir texnologiya fermerlərə məhsuldarlığı 5-6 dəfə artırmaq imkanı verir ki, bu da öz növbəsində məhsulun satış qiymətinin aşağı düşməsinə şərtləndirir.

Eyni zamanda, son zamanlar baş verən qlobal iqlim dəyişikliyi kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalında çox ciddi problemlər yaradıb. Respublikanın bölgələrində yazın əvvəlində əkin-səpin vaxtında yağın aramsız yağışlar və düşən buz parçaları, dolu fermerin təsərrüfatına ciddi ziyan vurur. Kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalı prosesi açıq hava şəraitində, müdafiəsiz məkanda baş verdiyi üçün bu prosesin gedişi ətraf mühətdən, daha çox təbii hava şəraitindən aslı vəziyyətdə qalır. Bu məkanda prosesi idarə etmək iqlim dəyişikliyi səbəbindən çətinləşir. Elə buna görə də kənd təsərrüfatı məhsullarının, xüsusən ilboyu istehlak olunan tərəvəz məhsullarının istixanalarda yetişdirilməsi fermerlərə qapalı şəraitdə istehsal prosesini tam idarə etmək imkanı verir. Fermer qapalı şəraitdə bitkinin istiliyə, suya, işıqlanmaya, qida maddələrinə olan tələbatını asanlıqla ödəyə bilər. Üstəlik, istixanalarda zərərvericilərə, xəstəliklərə qarşı mübarizə tədbirlərini vaxtılı-vaxtında aparmaq və effektiv nəticə əldə etmək asan olur.

Yerli fermerlərin istixanalarda istehsal etdikləri tərəvəz məhsulları xüsusən xiyar, pomidor artıq Rusiya bazarlarında digər ölkələrdən idxal olunan anoloji məhsullarla rəqabətdə müəyyən üstünlüklərə malikdir. Azərbaycan fermerlərinin istehsal etdikləri xiyar, pomidor, faraş kartof kimi məhsullar Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) ölkələri istehlakçıları tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Belə ki, Rusiya, Ukrayna, Belarus kimi böyük bazarları olan ölkələrdə Şəmkir, Göyçay, Zirə pomidoru, Masallı, Şəmkir xiyarı, Şəmkir, Tovuz kartofu kimi məhsulların artıq öz müştəriləri var. Bu məhsullara tələbat həmin bazarlarda ilbəl artmaqda davam edir.

İstixanalarda yetişdirilən tərəvəz məhsullarının Rusiya bazarlarına daşınması və həmin bazarlarda satılması həm yerli ticarətçilər, həm də Rusiya vətəndaşları və Rusiya Federasiyasında yaşayan azərbaycanlılar tərəfindən həyata keçirilir. Son vaxtlar Rusiya hökumətinin digər ölkələrdən idxal olunan tərəvəz məhsullarının idxalına tətbiq etdiyi məhdudiyətlər Azərbaycan fermerlərinin istehsal etdikləri məhsula təlabatı xeyli artırır. Ümumiyyətlə, xiyar və pomidor məhsullarına həm daxili, həm də Rusiya bazarında artan tələbat fermerlərə həmin məhsulun istehsalını bir neçə dəfə artırmaq və yaxşı gəlir əldə etmək imkanı verir. Son zamanlar istixana və parniklərdə yetişdirilən kənd təsərrüfatı məhsullarının rentabeliliyinin yüksək, bu sahədən əldə olunan məhsulun həcmiminin çox olması digər ölkə hökumətlərinin və sahibkarlarının da bu sahəyə marağını artırır.

3 Ziddiyyətli və natamam statistika

İstixanaların sayı, əkin sahəsi ilə bağlı məlumatlar ziddiyyətlidir. Dövlət Statistika Komitəsindən (DSK) sorğumuza verilən cavab məktubunda 2013-cü ildə örtülü torpaq altında olan əkin sahəsi 1574 hektar kimi göstərilir.

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin rektoru İbrahim Cəfərov Azərbaycan televiziyasında çıxış edərkən demişdi ki, təkcə Şəmkir rayonunda irili-xırdalı 40 min istixana var⁴. İstixanada qaz istifadəçilərinin sayı barədə əldə etdiyimiz məlumatlara əsaslanaraq ümumi əkin sahəsi və istixana sahiblərinin sayı barədə dəqiq məlumat formalaşdırmaq mümkün deyil. Butun bu ziddiyyətli rəqəmlərin kökündə istixana sahiblərinin qeydiyyatdan keçməməsi kimi vacib məsələ dayanır.

⁴ www.youtube.com/watch?v=qfYQ3gjgyc0

4 İstixanalara dövlət dəstəyi: Dövlət Proqramının yaratdığı imkanlar və Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun güzəştli kreditləri

“Regionların sosial-iqtisadi inkişafı” Dövlət Proqramları çərçivəsində nəzərdə tutulan 31 istixana kompleksinin inşası üçün Sahibkarlığa Kömək Milli Fondundan (SKMF) güzəştli kreditlər ayrılıb. Bu komplekslərin 24-ü artıq istifadəyə verilib, 7-də isə tikinti işləri davam etdirilir. Onlardan ən böyüklər barədə məlumatı təqdim edirik.

“Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” çərçivəsində Masallıda (“Masera” MMC) 2 hektar ərazidə illik 0,7 min ton tərəvəz məhsulları istehsal etmək gücünə malik olan istixana kompleksi tikilib. Layihəyə 5 milyon manat investisiya qoyulub ki, bunun da 1 milyon manatını SKMF-in güzəştli krediti təşkil edir. İstixana komplekslərinin inşası zamanı “Aqrolizing” ASC-dən avadanlıq və köməkçi vasitələr lizinq yolu ilə alınıb. Komplekslərin tikintisinə 2011-ci ildə başlanılıb. Türkiyə və Niderland texnologiyası əsasında qurulmuş istixana kompleksində istehsal olunacaq tərəvəz məhsulları xarici ölkələrə də ixrac edilməsi nəzərdə tutulur. Daxili və xarici bazarların tərəvəz məhsulları ilə davamlı təmin edilməsi üçün SKMF-in güzəştli kreditindən də istifadə etməklə istixana kompleksinin ərazisinin daha 2 hektar genişləndirilərək 4 hektara çatdırılması nəzərdə tutulub.

“2011-2013-cü illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı” çərçivəsində Bakının Binə qəsəbəsində “Azərsun Holding” Şirkətlər Qrupuna məxsus “Green Tech” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətin müasir istixana kompleksi inşa edilib. İstixana kompleksinin 80 hektar ərazisi var. Layihənin reallaşdırılması məqsədi ilə SKMF “Green Tech” MMC-yə 5 milyon manat güzəştli kredit ayırıb. Layihəyə ümumilikdə 16 milyon manat investisiya qoyuluşu nəzərdə tutulub. İstixananın inşasında bu sahədə ən son dünya təcrübəsinə əsaslanan inşaat materiallarından, müasir avadanlıqlardan, cihaz və qurğulardan istifadə olunub. Əkin zamanı isə ən son holland texnologiyası tətbiq edilib. İstixana kompleksi dünyanın qabaqcıl şirkətlərinin texnologiyası əsasında qurulub, iqlim nəzarət sistemləri, istilik-mühafizə pərdələri, qazanxana avadanlıqları, isitmə və suvarma sistemləri ilə tam təchiz edilib.

2013-cü ildə Sabirabad rayonunun Kürkəndi kəndində Hollandiya, İtaliya və Türkiyənin texnologiyaları əsasında qurulmuş illik istehsal gücü 1,3 min ton, ərazisi 3,2 hektar olan istixana kompleksi istifadəyə verilib. Layihəyə 2,6 milyon manat investisiya qoyulub. Bu layihənin həyata keçirilməsinə sahibkarın vəsaiti ilə yanaşı, SKMF tərəfindən də güzəştli kredit ayrılıb. İstixana kompleksi tam avtomatlaşdırılmış iqlim kontrol sistemləri, istilik-mühafizə pərdələri, havalandırma və suvarma sistemləri ilə təchiz edilib. Müasir texnologiyaların tətbiqi nəticəsində istehsal prosesində enerji xərclərinə qənaət edilir ki, bu da yetişdirilən tərəvəz məhsullarının maya dəyərinin aşağı olmasına və bazara rəqabətə davamlı məhsul çıxarılmasına imkan verir.

Regionların sosial-iqtisadi inkişaf proqramına uyğun olaraq 2009-cu ildə “AzAqro” MMC Şəmkir rayonunun Sarıtəpə kəndində 6 hektar ərazidə faraş tərəvəz məhsullarının yetişdirilməsi üçün istixana kompleksinin qurulması layihəsini həyata keçirib. Dəyəri 5 milyon manat olan bu layihənin 3 milyon manatı SKMF-in kreditləri hesabına maliyyələşdirilib.

“2012-2015-ci illərdə Naxçıvan Muxtar Respublikasında meyvəçiliyin və tərəvəzçiliyin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın icrası sahəsində həyata keçirilən tədbirlər çərçivəsində Naxçıvan şəhərində (sahibkar Elçin Bağirov) yeni istixana kompleksi yaradılıb. Müəssisənin yaradılmasına 1,7 milyon manat investisiya qoyulub. Layihəyə SKMF-dən 1 milyon manat kredit ayrılıb. 10 min kvadrat metr sahəsi olan yeni istixana kompleksində Hollandiya və Türkiyə istehsalı olan müasir avadanlıqlar quraşdırılıb.

Müasir tələblərə cavab verən istixana təsərrüfatlarının yaradılması təqdirəlayiq olsa da, apardığımız araşdırmalar göstərdi ki, belə təsərrüfatların sayı olduqca azdır. Uzun müddət bu sahədə təcrübəsi olan sahibkarların bir çoxu maliyyə vəsaitlərinin əlçatan olmaması ucbatından mövcud olan təsərrüfatlarını genişləndirə və su, elektrik, qazla təchiz edə bilmədikləri üçün hələ də primitiv qaydada istehsalla məşğul olurlar. Belə şəraitdə istehsal olunan məhsulun keyfiyyəti istehlakçıları, kəmiyyəti isə istehsalçıları qane etmir.

5 Örtülü torpaqlarda məhsul istehsalı: dünya təcrübəsi

Örtülü torpaqlarda (istixanalarda) məhsul yetişdirilməsi Holandiya, İspaniya, İsrail, Çin və Türkiyə kimi ölkələrdə geniş yayılıb. Keçmiş SSRİ ölkələrindən Rusiya, Qazaxıstan və Ukraynanın da bu sahədə müəyyən təcrübəsi var.

Bəzi ölkələr istixanaların genişlənməsi, məhsulun artırılması və dünya bazarında rəqabətqabiliyyətli olması üçün dövlət səviyyəsində bir sıra güzəştlər tətbiq edirlər. Məsələn, Yaponiyada istixanaların tikilməsi üçün xərclərin 50%-ni dövlət ödəyir. Qaz, enerji təminatında çox ciddi problemlərlə qarşılaşan Ukraynada istixana təsərrüfatları üçün qazın qiyməti endirilərək min kub üçün 268 (digər sahələr, sənaye obyektləri üçün 480) dollar müəyyən edilib, həmçinin istifadə olunan elektrik enerjisinin dəyəri 10% aşağı salınıb.

Dünyada adambaşına düşən istixana sahəsinə görə lider ölkə sayılan Hollandiyada sahibkarlara 25 illiyə 1,5-2%-lik kredit verilir. Ümumiyyətlə, istixana təsərrüfatı ilə məşğul olan sahibkarlara əksər ölkələrdə uzun müddətə və aşağı faizlə kreditlərin verilməsi geniş hal alıb. MDB ölkələrindən Rusiyada, Qırğızıstanda, Qazaxıstanda da bu sahəyə güzəştli kreditlərin verilməsi geniş tətbiq olunur.

Ölkələr	Sahə
Çin	1700,0
Qazaxıstan	58,6
Türkiyə	41,0
Hollandiya	10,0
Polşa	6,3
İsrail	3,0
Rusiya	2,1
Azərbaycan	1,5
Ukrayna	0,5

Cədvəl 1. Bəzi ölkələrdə istixana təsərrüfatlarının sahəsi, min hektarla

6 İstixanaların tikintisi və fəaliyyəti ilə bağlı qanunvericiliyin tələbləri

Azərbaycan qanunvericiliyində örtülü torpaqlarda (istixanalarda) kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalı ilə məşğul olmaq üçün xüsusi icazənin alınması nəzərdə tutulmur. İstixanaların quraşdırılması, tikintisi isə Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsi ilə tənzimlənir. Məcələdə tikintisinə icazə tələb olunmayan tikinti obyektləri siyahısında hündürlüyü **ən çoxu 3 metr və sahəsi ən çoxu 300 kvadratmetr olan istixanalar və oranjereyalar da var**⁵.

Lakin göstərilən ölçülərdən böyük istixan təsərrüfatları mütləq tikilini qeydiyyatdan keçirməlidirlər. İlk növbədə, sahibkarlıq məqsədilə tikinti işlərini həyata keçirmək üçün icazə xarakterli sənəd olan inşaat pasportu alınmalıdır. İnşaat pasportu müəyyən olunmuş torpaq sahəsində tikinti işlərini aparmaq üçün müxtəlif orqanlardan alınan rəylərdən, icazələrdən ibarət sənədlər toplusudur. İnşaat pasportu şəhər (rayon) icra hakimiyyətlərinin memarlıq və tikinti şöbələri (idarələri) tərəfindən verilir. Bunun üçün torpaq sahəsinin mülkiyyətçisi müvafiq şəhər (rayon) icra hakimiyyətinə müraciət edir. Şəhər (rayon) icra hakimiyyətləri rəy və icazələrin alınması üçün müvafiq qurumlara müraciət edir və həmin sənədləri toplayır. Sənədlər toplandıqdan sonra şəhər (rayon) icra hakimiyyəti inşaat pasportunu torpağın mülkiyyətçisinə verir.

İnşaat pasportunun alınması üçün 50 AZN dövlət rüsumu ödənilməlidir. İnşaat pasportu və tikinti üçün icazə haqqında qərar əldə edildikdən sonra quraşdırılacaq istixana obyektinin layihəsi hazırlanmalıdır. Layihələndirmə işi yalnız bu sahədə fəaliyyətə dair alınmış xüsusi razılığı (lisenziyası) olan hüquqi və ya fiziki şəxslər tərəfindən aparıla bilər. Layihə hazır olduqdan sonra

⁵ Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsi. Maddə 79. Tikintisinə icazə tələb olunmayan tikinti obyektləri

layihə sənədləri müəyyən edilmiş qaydada dövlət ekspertizasından keçməli və təsdiq olunmalıdır. Layihənin təsdiq edilməsi tərəflərin arasında bağlanmış müqaviləyə əsasən ya layihəçi, ya da torpağın mülkiyyətçisi tərəfindən həyata keçirilə bilər. Layihə təsdiq olunması üçün şəhər (rayon) icra hakimiyyətinə təqdim edilir. Layihənin ekspertizası üçün 30 manat, təsdiqi üçün 60 manat dövlət rüsumu ödənilir.

İstixananın tikintisinə başlamazdan əvvəl tikinti üçün müvafiq texniki şərtlər alınmalıdır. Texniki şərtlər tikinti işləri başlamamışdan öncə alınmalıdır. Texniki şərtlər tikiləcək olan istixanaya elektrik, qaz və suvarma suyu xətlərinin birləşdirilməsi üçün səlahiyyətli orqanlardan (“Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC, “Azəriqaz” İstehsalat Birliyi, Bakıda “Bakielektrikşəbəkə”, Sumqayıt, Gəncə, Mingəçevir şəhərlərində və digər rayonlarda “Azərenerji”) alınır⁶.

Tikinti layihəsi təsdiq edildikdən sonra istixananın tikilməsi üçün tikinti işlərini aparacaq olan hüquqi və ya fiziki şəxs (inşaatçı) inşaat müqaviləsi bağlanır. Tikinti işlərini yalnız lisenziyası olan podratçı həyata keçirə bilər. Torpaq sahibi müəssisənin tikintisinə başlamazdan əvvəl yerli icra hakimiyyətindən tikinti-quraşdırma işlərinin aparılmasına icazə almalı və onun surətini podratçıya təqdim etməlidir.

Tikinti işləri başa çatdıqdan tikilinin istifadəyə qəbulu həyata keçirilir. Qəbul tikintini sifariş edən müəyyən etdiyi qəbul komissiyası tərəfindən aparılır və istifadəyə qəbul aktı tərtib olunur.

Obyekt qəbul aktı əsasında təhvil alındıqdan sonra dövlət qeydiyyatına alınmalıdır. Dövlət qeydiyyatı üçün DƏDRX-nin tikilinin yerləşdiyi ərazi üzrə yerli idarəsinə tikilinin mülkiyyətçisi tərəfindən müraciət olunur və aşağıdakı sənədlər təqdim edilir:

- **Ərizə;**
- **Yerli icra hakimiyyəti orqanının tikinti işlərinin aparılmasına icazə verən qərarı (istixana tikilərkən təqdim edilir);**
- **Tikilinin istifadəyə qəbul aktı (istixana tikilərkən təqdim edilir);**
- **Tikilinin və onun tərkib hissələrinin texniki sənədləri, plan-cizgisi;**
- **Dövlət rüsumunun ödənilməsi barədə qəbz.**

Tikili üzərində mülkiyyət hüquqlarının qeydiyyata alınması üçün mülkiyyətçi dövlət reyestrindən çıxarışın verilməsi üçün 50 AZN dövlət rüsumu ödəyir. Bununla yanaşı tikilinin (müəssisənin) inventarlaşdırılması üçün xidmət haqqı ödənilməlidir. Xidmət haqqının məbləği Tarif (qiymət) Şurasının qərarı ilə müəyyən olunur. Bütün sənədlər təqdim edildikdən sonra müəssisəyə mülkiyyət və ya icarə hüququnu təsdiq edən dövlət reyestrində çıxarış və texniki sənədlər 20 gün ərzində verilir.

⁶ Bu barədə tədqiqatın “İstixanalar üçün texniki şərtlərin alınması” adlı növbəti bölməsində ətraflı məlumat verilib.

7. İstixanalar hansı vergiləri ödəməkdən azaddırlar?

27 noyabr 2001-ci il tarixində “Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına müddətli vergi güzəştlərinin verilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununu təsdiq edilib. Həmin qanuna əsasən, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan (o cümlədən sənaye üsulu ilə) HÜQUQİ ŞƏXSLƏR 2001-ci il yanvarın 1-dən başlayaraq 3 il müddətinə Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş hüquqi şəxslərin mənfəət vergisini, əlavə dəyər vergisini, sadələşdirilmiş sistem üzrə vergini və həmin fəaliyyət prosesində istifadə olunan obyektlərdən əmlak vergisini ödəməkdən azad olunublar. Bu güzəştin müddəti sonradan mütəmadi olaraq uzadılıb. FİZİKİ ŞƏXSLƏRƏ gəlincə isə, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan (o cümlədən sənaye üsulu ilə) bu cür vergi ödəyicililəri 2001-ci il yanvarın 1-dən başlayaraq Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş əlavə dəyər vergisini və həmin fəaliyyət prosesində istifadə olunan obyektlərdən əmlak vergisini ödəməkdən azaddırlar.

Vergi Məcəlləsinin 8-ci -“Fiziki şəxslərin gəlir vergisi” fəsilinin 102.1.11-ci maddəsində deyilir:

“Fiziki şəxslərin aşağıdakı gəlirləri gəlir vergisindən azaddır:

... 102.1.11. bilavasitə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalından alınan gəlirlər”

Burada “Kənd təsərrüfatı məhsulları” dedikdə, əkinçilik, bağçılıq, maldarlıq, qoyunçuluq, arıçılıq kimi sahələr başa düşülür. Tutaq ki, fiziki şəxs ona məxsus olan torpaq sahəsində əkdəyi pomidoru satışa çıxarır. Bu zaman pomidorun satışından əldə olunan gəlir vergidən azaddır.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan (o cümlədən sənaye üsulu ilə) hüquqi şəxslər qanunda qeyd olunduğu kimi torpaq vergisi, bundan əlavə, öhdəliyin yaranmasından asılı olaraq müzdü işlə əlaqədar ödəmə mənbəyindən tutulan vergi və ödəmə mənbəyindən tutulan vergini ödəməlidirlər. Misal üçün, istixana sahibi vergi orqanlarında qeydiyyatda olmayan hər hansı fiziki şəxsdən avandanlıq icarəyə götürərsə, bu zaman onun ödəmə mənbəyindən vergi öhdəliyi yaranır. Bundan əlavə, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları əldə etdikləri digər gəlirlər üzrə Vergi Məcəlləsinin maddələrinə müvafiq olaraq ümumi qaydada vergiyə cəlb olunurlar.

8. İstixanalar üçün texniki şərtlərin alınması

İstixana təsərrüfatlarının normal fəaliyyətlərini təmin etmək üçün onlar mütləq suvarma suyu, istilik və elektrik enerjisi ilə təmin olunmalıdırlar. Müasir standartlara cavab verən, Hollandiya, İspaniya, Türkiyə və digər aparıcı ölkələrdən gətirilmiş hazır modullar əsasında qurulmuş istixanaların istilik təchizatı qaz vasitəsi ilə təmin olunur, elektrik enerjisi, suvarma suyu ilə təchizatında problem yaşanmır, havalandırma, isitmə, işıqlandırma sistemləri mexaniki deyil, avtomatik olaraq həyata keçirilir. Lakin Azərbaycanda fəaliyyət göstərən istixanaların əksəriyyəti hazır modullardan deyil, kустar vasitələrlə, dəmir boruların və armaturların qaynaq edilməsi yolu ilə

qurulur. Səbəb Avropa istehsalı olan hazır istixana modullarının baha başa gəlməsidir. Tədqiqat çərçivəsində müsahibəyə cəlb olunmuş sahibkarların sözlərinə görə, polikarbonatdan olan müasir istixananın hər kvadrat metri 100-150 dollara başa gəlir. Ancaq belə istixanaların istismar müddəti də çoxdur, təxminən 20 il. Ancaq kустar üsullarla qurulan istixanaların hər sotu yerli sahibkara təxminən 1500 manata başa gəlir.

Ölkəmizdə kустar üsulla qurulmuş istixanaların bəzilərinin hətta elektrik enerjisi təchizatı da yoxdur. İsitmə isə əksər hallarda odun və dizel yanacağından istifadə etməklə həyata keçirilir. İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzinin informasiya sorğusu əsasında “Azəriqaz” İstehsalat Birliyindən təqdim olunan rəsmi statistik göstəricilərə görə, respublika üzrə 2013-cü ildə ümumilikdə 1733 qazla təmin olunan istixana fəaliyyət göstərmiş. Onların 1 320-si Bakının, 413-ü isə regionların payına düşür. Statistik məlumatlardan görüldüyü kimi ötən illərlə müqayisədə qazla təchiz olunmuş istixanaların sayı azalsa da, qaz sərfi artmış. 2011-ci ildə Bakıda yerləşən istixanalar 34 202 828 kub metr, regiondakılar isə 19 581 850 kub metr qaz istifadə edilmiş. Müvafiq göstəricilər 2012-ci ildə 53 973 298 kub metr və 29 467 272 kub metr, 2013-cü ildə isə 62 705 919 kub metr və 51 251 139 kub metr olmuş. Görüldüyü kimi 2013-cü ildə regionda yerləşən istixanaların qaz sərfi kəskin şəkildə artaraq Bakıdakı qaz sərfinə yaxınlaşmış. Bu da regionların sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı Dövlət Proqramlarında nəzərdə tutulan regionların qazlaşdırılması ilə bağlı işlərin yerinə yetirilməsi ilə bağlıdır.

Cədvəl 2. Qazlaşdırılmış istixana təsərrüfatları (abonent sayı və qz sərfi)

Göstəricilər	2011-ci il		2012-ci il		2013-cü il	
	Abonent sayı	Qaz sərfi (kub metr)	Abonent sayı	Qaz sərfi (kub metr)	Abonent sayı	Qaz sərfi (kub metr)
Fiziki şəxslər						
Bakı şəhəri üzrə	1 588	14 631 492	1 491	17 136 041	1 250	12 679 309
Regionlar üzrə	107	781 105	199	1 069 841	275	1 922 022
Hüquqi şəxslər						
Bakı şəhəri üzrə	42	19 571 336	56	36 837 257	70	50 026 610
Regionlar üzrə	42	18 800 745	87	28 397 431	138	49 329 117
Cəmi istixanalar						
Bakı şəhəri üzrə	1 630	34 202 828	1 547	53 973 298	1 320	62 705 919
Regionlar üzrə	149	19 581 850	286	29 467 272	413	51 251 139

Mənbə: “Azəriqaz” İB

Suvarma suyuna gəlincə, istixanalarda yerdə qurulmuş, su itkisinin qarşısının alınması üçün seklofanlanmış hovuzlarda su ehtiyatı görülür, lazım gəldikcə ondan istifadə olunur. Təəssüf ki, Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyətində istixanalara verilən suvarma suyunun

statistikası ayrıca aparılmadığına görə, istixanaların su sərfi ilə bağlı konkret rəqəmlərə istinad edə bilməyəcəyik.

8.1 Qaz təchizatı üçün texniki şərtin alınması

İstixanaların qaz təchizatına çıxışı “Qaz təchizatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının 30 iyun 1998-ci il tarixli, 13-IQ sayılı Qanunu, Nazirlər Kabinetinin 12 may 2011-ci il, tarixli, 80 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş “Qazdan istifadə qaydaları” və “Azəriqaz” İstehsalat Birliyinin baş direktoru tərəfindən tədiq edilmiş “Qaz qurğularının qaz paylayıcı şəbəkəyə qoşulması üçün texniki şərtlərin verilməsi” qaydaları ilə tənzimlənir.

Qaz təchizatı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda yazılır ki, qaz təchizatçıların qaz paylayıcıları tərəfindən təchizatının ümumi şərtləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydalarla təyin edilə bilər. İstehlakçılara qazın verilməsi üçün qazpaylayıcı şəbəkəyə qoşulmanın texniki şərtlərinin verilməsi qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir⁷.

Eyni zamanda, “Qazdan istifadə qaydaları”nda qeyd olunur ki, yalnız tikintisi və ya yenidən qurulması nəzərdə tutulan, habelə qaz təchizatı sxemi dəyişdirilən qaz qurğularının qazpaylayıcı şəbəkəyə qoşulması üçün qaz paylayıcıdan texniki şərt alınmalıdır. Texniki şərtin verilməsi qaydası və yaşayış binalarının, o cümlədən mənzillərin qaz xətlərinə qoşulma qaydası müvafiq normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilir⁸.

Ancaq texniki şərtin verilməsi üçün əsas sənəd daxili əmrlə təsdiq olunmuş “Qaz qurğularının qaz paylayıcı şəbəkəyə qoşulması üçün texniki şərtlərin verilməsi” qaydalarıdır. Qaydalar yalnız tikintisi, yaxud yenidən qurulması nəzərdə tutulan, həmçinin qaz təchizatı sxemini dəyişdirilən qaz qurğularının qaz paylayıcı şəbəkəyə qoşulması üçün texniki şərtlərin verilməsi qaydalarını və şərtlərini müəyyən edir. Tikintisi, yaxud yenidən qurulması nəzərdə tutulan, həmçinin yenidənqurma nəticəsində qaz təchizatı sxemi dəyişən qaz qurğularının qaz paylayıcı şəbəkəyə qoşulması üçün texniki şərtlər tələb olunan qazın həcmindən asılı olmayaraq qaz paylayıcısı tərəfindən verilir.

Texniki şərtin standart forması və təsdiq edilməsi proseduru qaz paylayıcısı tərəfindən müəyyən edilir. Layihə-smeta sənədlərinin hazırlanması, tikinti-quraşdırma işlərinin aparılması, qaz qurğularının quraşdırılması və onların istismarı zamanı bu Qaydaların və texniki şərtlərin tələblərinə əməl edilməsi Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyət göstərən qaz paylayıcısı, hüquqi və fiziki şəxs olan qaz istehlakçıları və layihə təşkilatları üçün məcburidir.

Qeyd edək ki, texniki şərtin qüvvədə qalma müddəti bir ildir.

⁷ Maddə 13. Qazın paylanması

⁸ Maddə 2. Qaz qurğularının qazpaylayıcı şəbəkəyə qoşulması, istismara qəbulu və istismarı

Qaydalarda nəzərdə tutulduğu kimi istixanaların qazlaşdırılması üçün fiziki və ya hüquqi şəxs müvafiq ərizə və ya məktubla qaz paylayıcısına müraciət etməlidir. Müraciətdə quraşdırılacaq qaz cihazları və onların qaz sərfi haqda məlumatlar göstərməlidir.

Ərizəyə və ya məktuba aşağıdakı sənədlər əlavə edilməlidir:

- fiziki şəxsin şəxsiyyət vəsiqəsinin, hüquqi şəxsin təsis sənədinin surəti;
- qazlaşdırılacaq istixanaya mülkiyyət hüququnu təsdiq edən sənədin surəti (torpaq sahəsində obyektin tikilməsi ilə bağlı sənədin surəti və ya torpaq sahəsinin ayrılması barədə sənədin surəti);
- ərazinin (torpaq sahəsinin) planı (sxemi).

Təqdim edillən sənədlər şəxsiyyət vəsiqəsinə təqdim edən vətəndaşın (müraciət edənin) adı və soyadına uyğun olmalıdır.

Təqdim edilən sənədlər tam olmadığı halda istixananın qazlaşdırılması barədə ərizə (məktub) qəbul edilmir, poçtla göndərildiyi halda müraciət edənin ünvanına geri qaytarılır.

İstixananın qazlaşdırılması barədə müraciət qəbul edildikdən sonra qaz paylayıcısının yerli struktur bölməsinin mütəxəssisləri tərəfindən obyektə baxış keçirilərək perspektiv nəzərə alınmaqla qaz təchizatı mənbəyi müəyyən edilir və qaz xəttinin sxemi çəkilir, müvafiq qaydada texniki rəy tərtib edilir. Baxış nəticəsində obyektin qazlaşdırılması “Qaz Təsərrufatında Texniki Təhlükəsizlik Qaydaları”nın və “Tikinti Norma və Qaydaları”nın tələblərinə zidd olduğu halda müraciət edən vətəndaşa əsaslandırılmış imtina cavabı verilir.

Baxış nəticəsində tərtib edilmiş texniki rəy və sxem əsasında obyektin qazlaşdırılması üçün texniki şərt hazırlanır və müəyyən edilmiş qaydada bu sahədə təcrübəsi və xüsusi razılığı (lisenziyası) olan layihə təşkilatı tərəfindən layihə - smeta sənədlərinin hazırlanması üçün sifarişçiyə təqdim edilir.

İstixananın qazlaşdırılması üçün verilən texniki şərtlərdə aşağıdakı tələb və şərtlər göstərilir:

- şəbəkənin perspektiv inkişafı nəzərə alınmaqla qaz paylayıcı şəbəkəyə qoşulma nöqtəsi;
- qoşulma nöqtəsində qazın təzyiqi (aşağı və yuxarı həddi);
- qoşulma nöqtəsində qazın keyfiyyət göstəriciləri;
- quraşdırılacaq qaz cihazları və avadanlıqlarının qüvvədə olan norma və standartlara uyğun olması haqda tələblər;
- çəkiləcək qaz kəmərinin layihə-smeta sənədlərinə qoyulan tələblər;
 - tikinti quraşdırma işlərinin aparılması, qaz sayğaclarının quraşdırılması və uçota aid tələblər;
 - sifarişçi tərəfindən qaz kəməri trassası üçün yerli icra hakimiyyətindən (və ya bələdiyyələrdən) torpaq sahəsinin ayrılması və tikinti işlərinin aparılmasına müvafiq qaydada icazə alınması barədə tələblər;
 - layihə - smeta sənədlərinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanları və digər marağı olan orqan və təşkilatlarla razılaşdırılması barədə tələblər;

- İstixananın qoşulma mənbəyi olan mövcud qaz şəbəkəsinin gücləndirilməsi, bərpası və ya yenidən qurulması barədə əsaslandırılmış tələblər. Burada mövcud qaz təchizatı borularının daha iri borularla əvəz edilməsi, qaz paylayıcı stansiyalarının, qaz tənzimləyici məntəqələrin (şkafların) yenidən qurulması (təmiri), pay bölgüsü prinsipi əsasında magistral və ya küçə qaz xətlərinin çəkilməsi nəzərdə tutulur.

Qaydalara görə, mövcud qaz şəbəkəsinin gücləndirilməsi, bərpası və ya yenidən qurulması barədə texniki şərtə göstərilən tələblərə əsasən nəzərdə tutulan işlər sifarişçi tərəfindən və ya qarşılıqlı razılaşma (müqavilə) əsasında onun vəsaiti hesabına qaz paylayıcısı tərəfindən yerinə yetirilir. Şəbəkənin gücləndirilməsi üçün sifarişçinin vəsaiti hesabına qaz paylayıcısı tərəfindən yerinə yetiriləcək işlərin dəyəri tələb olunan ümumi saatlıq qaz sərfindən asılı olaraq müəyyən edilir.

Qeyd edək ki, qaz şəbəkəsinin gücləndirilməsi, bərpası və ya yenidən qurulması barədə texniki şərtə göstərilən tələblərə əsasən nəzərdə tutulan işlər sifarişçi tərəfindən yerinə yetirildiyi halda müvafiq istismara qəbul aktı müəyyən olunmuş qaydada qaz paylayıcısına təqdim edildikdən sonra, həmin işlər sifarişçinin vəsaiti hesabına qaz paylayıcısı tərəfindən yerinə yetirildikdə isə qarşılıqlı razılaşma (müqavilə) əsasında müəyyən edilmiş vəsait müvafiq qaydada qaz paylayıcısının hesablaşma hesabına ödənildikdən sonra qaz qurğusuna qazın verilməsi təmin edilir.

Azərbaycan Respublikası Tarif (Qiymət) Şurasının 2 dekabr 2013-cü il tarixli, 13 sayılı qərarı ilə təbii qazın pərakəndə satışı həm əhali, həm də qeyri-əhali üçün 1000 kub metr 100 manat kimi müəyyənləşdirilib.

8.2 Elektrik enerjisi təchizatı ilə bağlı texniki şərtin alınması

İstixanaların elektrik enerjisi üçün texniki şərt alması “Elektroenergetika haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (3 aprel 1998-ci il, № 459-IQ), Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 2 fevral tarixli 18 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Elektrik enerjisindən istifadə Qaydaları”, Nazirlər Kabinetinin 2013-cü il 27 avqust tarixli 234 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “İstehlakçıların elektrik enerjisi (gücü) alması üçün texniki şərtlərin verilməsi və enerji təchizatı şəbəkəsinə qoşulması Qaydaları” və “Tələb olunan gücü 200 KVt-dək olan sifarişçilərin elektrik enerjisi qəbul edənlərinin (elektrik qurğularının) “ “Bakielektrikşəbəkə” ASC-nin və abonentlərin 0,4 Kv-luq elektrik şəbəkələrinə qoşulma Qaydaları”⁹ ilə tənzimlənir.

“Elektroenergetika haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda yazılır ki, elektrik və istilik enerjisi istehlakçısının enerji təchizatı şəbəkəsinə qoşulması və ya əlavə enerji (güc) alınması üçün texniki şərtlərin verilməsi qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

⁹ “Bakielektrikşəbəkə” ASC-nin İdarə Heyəti sədrinin 12.10.2012-ci il tarixli əmrilə təsdiq edilmişdir.

"Elektrik enerjisindən istifadə Qaydaları"nın 1.6-cı maddəsində göstərilir ki, ...istehlakçının yeni və ya yenidən quraşdırılmış elektrik qurğularının şəbəkəyə qoşulması, istifadə olunmasına icazə verilmiş gücün artırılması, enerjitəchizatı sxeminin dəyişdirilməsi bu Qaydalara uyğun olaraq, elektrik qurğularının şəbəkəyə qoşulmasına dair verilən texniki şərtlərə və Energetika Nazirliyinin "Dövlət Enerjinəzarət" İdarəsinin istismara buraxılış aktına əsasən həyata keçirilir. Qeyd edək ki, bu qayda həm "Azərenerji"nin, həm də "Bakielektrikşəbəkə"nin verdiyi texniki şərtlərə şamil olunur.

Digər bir sənəddə - "İstehlakçıların elektrik enerjisi (gücü) alması üçün texniki şərtlərin verilməsi və enerji təchizatı şəbəkəsinə qoşulması Qaydaları"nda yazılır ki, texniki şərtlərin verilməsi üçün haqq ödənilmir¹⁰.

Elə həmin qaydaların 1.10-cu maddəsində yazılır: "Tikinti obyektlərinin Enerji Təchizatı Şəbəkəsinə (ETŞ) qoşulması (qoşulma nöqtəsindən tikinti obyektinə qədər məsafə nəzərə alınmaqla) üçün haqq Azərbaycan Respublikasının Tarif (qiymət) Şurası tərəfindən müəyyən olunur".

Ancaq Tarif (qiymət) Şurasının bununla bağlı qərarı yoxdur. Bu məsələ ilə bağlı Tarif (Qiymət) Şurasına göndərdiyimiz sorğuya aşağıdakı məzmununda cavab almışıq:

"Tikinti obyektlərinin enerji təchizatı şəbəkəsinə qoşulması üçün haqq hazırda Azərbaycan Respublikası Tarif (qiymət) Şurası tərəfindən müəyyən edilməmişdir. Məlum olduğu kimi, "Sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 3 mart 2014-cü il tarixli Fərmanında Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə qabaqcıl beynəlxalq təcrübəni nəzərə almaqla Azərbaycan Respublikasının Energetika Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Fövqəladə Hallar Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi, "Azərenerji" ASC və "Bakielektrikşəbəkə" ASC ilə birlikdə elektrik təchizatı şəbəkəsinə qoşulma sahəsində sənədlərin elektron qaydada qəbulunun təşkili, prosedur, müddət və xərclərin azaldılması üçün qanunvericiliyə dəyişikliklər edilməsi barədə təkliflərini hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməsi tapşırılmışdır. Tapşırığın icrası olaraq, aidiyyəti qurumlar tərəfindən müvafiq təkliflər hazırlanmış və proses tamamlandıqdan sonra qeyd edilən məsələyə baxılması nəzərdə tutulur".

Eyni zamanda, qaydalarda ödənişlə bağlı o da yazılır ki, tikinti obyektləri üçün tələb olunan güc 7 kVt (7 kVt da daxil olmaqla, mövcud 0.4 kV-luq şəbəkədən) və qeyd edilən tikinti obyektlərindən Enerji Təchizatı Şəbəkəsində qoşulma nöqtəsi 50 metr olduqda (50 metr də daxil olmaqla), sifarişçi tərəfindən qoşulma işləri ilə bağlı xərclər və qoşulma haqqı ödənilmir, ETM texniki

¹⁰ Maddə 1.9

şərtlər əsasında (qoşulma ilə bağlı layihə işləri də daxil olmaqla) ETŞ-yə qoşulma işlərini öz hesabına 15 (on beş) iş günü müddətində həyata keçirir.

Yuxarıda sadalanan hallar istisna olarsa, sifarişçi tərəfindən texniki şərtlərin tələbləri yerinə yetirildikdən və qoşulma haqqı ETM-in bank hesabına ödənildikdən sonra, onun tikinti obyektinin ETŞ-yə qoşulmasına dair qoşulma aktı tərtib edilir və tikinti obyektinə ETŞ-yə 5 (beş) iş günü ərzində qoşulur.

Qaydalara görə, istixana texniki şərti almaq (tələb edilən gücdən asılı olmayaraq) üçün tikinti obyektinin yerləşdiyi əraziyə xidmət edən enerji təchizatı müəssisəsinə ərizə ilə müraciət etməlidir. Həmin enerji təchizatı müəssisəsi sifarişçinin tikinti obyektinin yerləşdiyi əraziyə ən yaxın məsafədə olan lazımı gücə malik enerji mənbəyini müəyyən etməli və texniki şərtlər verməlidir.

Ən yaxın məsafədə müəyyən edilən enerji mənbəyi digər ETM-in xidmət etdiyi ərazidə olarsa, texniki şərtlər almaq üçün müraciət edilən ETM bu müraciəti texniki şərtlər verilməsi üçün dərhal həmin ETM-ə göndərir və bu barədə sifarişçiyə məlumat verir.

Qaydalara görə, müraciətə imtina verilməzsə, sorğunun və ya ərizənin qeydiyyatına alındığı gündən 20 (iyirmi) iş günü müddətində ETM texniki şərtin verilməsini təmin etməlidir. Bir qayda olaraq texniki şərtlərin qüvvədəqalma müddəti 2 il müəyyən edilir. Dövlət elektroenergetika müəssisəsi enerji təchizatı müəssisəsi ilə güc həddini ərizə alındığı gündən 20 (iyirmi) iş günü müddətində razılaşdırmalıdır.

Bakıda texniki şərtlərin verilməsi “Bakielektrikşəbəkə” ASC tərəfindən həyata keçirilir. Texniki şərtlərin verilməsi “Tələb olunan gücü 200 KVt-dək olan sifarişçilərin elektrik enerjisi qəbul edə biləcəklərinin (elektrik qurğularının) “ “Bakielektrikşəbəkə” ASC-nin və abonentlərin 0,4 Kv-luq elektrik şəbəkələrinə qoşulma Qaydaları” ilə tənzimlənir. Qaydalarda yazılır ki, obyektin tikinti-quraşdırma işlərinə başlamazdan əvvəl onun elektrik təchizatına texniki şərtlərin verilməsi üçün müraciət olunmalıdır.

Elektrik təchizatına texniki şərtlərin alınması üçün aşağıda göstərilən sənədlər təqdim olunmalıdır:

- İdarə Heyəti sədrinin adına müraciət (məktub və ya ərizə);
- Obyektin tələb etdiyi elektrik gücünün layihə institutu və ya lisenziyası olan layihə müəssisəsi tərəfindən hesabatı;
- Mövcud obyektlərin məxsusluğunu təsdiq edən sənəd (şəhadətnamə, texniki pasport, sərəncam), fəaliyyətini təsdiq edən sənəd (sərəncam, VÖEN);
- Yeni obyektlər üçün ayrılmış torpaq sahəsinin sərəncamı və cizgisi (plandan çıxarış və ya texniki pasport);
- Əgər obyektin yerləşdiyi ərazinin yaxınlığında “Bakielektrikşəbəkə” ASC-yə məxsus elektrik şəbəkəsi olmazsa, onda yaxınlıqda şəbəkəsi olan abonentin (müəssisənin) rəsmi icazəsi;
- Obyektin tələb etdiyi güc 800 kVt-dan artıq olduqda, obyektin şəbəkəyə birləşdirilməsinə “Azərenerji” ASC-nin icazəsi.

İstixananın tikintisində başlanılmazdan əvvəl obyektin elektrik təchizatına verilmiş texniki şərtlər əsasında hazırlanmış layihə texniki şərti vermiş təşkilatla və “Dövlət Enerjinəzarət” idarəsi ilə razılaşdırılmalıdır. Yalnız bundan sonra razılaşdırılmış layihə əsasında elektrik-quraşdırma işləri yerinə yetirilə bilər.

Elektrik-quraşdırma işləri “Bakielektrikşəbəkə” ASC-nin razılığı əsasında və onun müvafiq rayon Enerji Təchizatı və Satışı İdarəsinin nəzarəti altında yüksək keyfiyyətlə, təcrübəli, səriştəli, kifayət qədər maddi-texniki bazaya malik, lisenziyası olan personallar tərəfindən abonentin vəsaiti hesabına yerinə yetirilir.

Obyektin şəbəkəyə birləşdirilməsi “Bakielektrikşəbəkə” ASC ilə enerji alqı-satqı müqaviləsi bağlandıqdan, “Bakielektrikşəbəkə” ASC-nin Nəzarət Departamentindən və “Dövlət Enerjinəzarət” idarəsindən işəburaxma aktı alındıqdan sonra mümkün olur.

Tarif (Qiymət) Şurasının 6 yanvar 2007-ci il tarixli, 3 sayılı qərarı ilə bütün istehlakçılar üçün 1kVt/saat elektrik enerjisinin pərakəndə satış qiyməti 6 qəpik müəyyən olunub.

8.3 Suvarmaya suyu ilə bağlı texniki şərtin alınması

Suvarma suyu ilə bağlı texniki şərtin verilməsi “Meliorasiya və irriqasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (5 iyun 1996-cı il, № 116-IQ), Azərbaycan Respublikasının 26 dekabr 1997-ci il tarixli, 418 sayılı Qanunu ilə təsdiq edilmiş Su Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2006-cı il 18 mart tarixli 84 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında sudan pullu istifadə qaydaları haqqında Əsasnamə” və Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC-nin daxili qərarı ilə tənzimlənir. Suvarma suyu ilə bağlı texniki şərtin verilməsi zamanı ödəniş nəzərdə tutulmayıb. Ancaq müəyyən olunmuş qoşulma nöqtəsindən təsərrüfata qədər olan kanalın, arxın və ya boru xəttinin çəkilməsi xərcini sahibkar ödəyir.

Tarif (Qiymət) Şurasının “Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyəti tərəfindən göstərilən sudan pullu istifadə xidmətlərinin tarifləri barədə” 2006-cı il 12 aprel tarixli, 6 sayılı qərarına əsasən, suvarma suyunun 1000 kub metri üçün 50 qəpik ödəniş nəzərdə tutulur. Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC suyu bu qiymətə ölkə ərazisində fəaliyyət göstərən 547 Sudan İstifadədənlər Birliyinə verir. Birlik isə istismar, təmir və digər xərcləri nəzərə almaqla müqavilə əsasında suyu istehlakçılara satır.

9. Tapıntılar

- 1. Dövlət Proqramları çərçivəsində və Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun dəstəyi ilə yaradılan və fəaliyyət göstərən istixanalar istisna olmaqla kiçik təsərrüfatların qeydiyyatı yoxdur.**

Belə təsərrüfatlar Vergilər Nazirliyində qeydiyyatdan keçmədiyinə görə müvafiq olaraq icbari vergi və ödənişləri, sosial ayırmaları ödəmir, mövsümi olaraq çalışdırdıqları işçilərlə olan münasibətləri rəsmiləşdirmir, müqavilə bağlamırlar.

- 2. Əksər təsərrüfatlar qazla təchiz olunmayıb.**

Qaz təchizatı müəssisələrindən texniki şərtin alınması uzun və çox maliyyə tələb edən proses olduğundan istixanalar istilik enerjisi almaq üçün alternativ yollardan istifadə edirlər. Ən geniş yayılmış vasitə odun və mazutdan istifadədir. Qazın olmadığı təsərrüfatlarda əkin işlərinə yanvarda yox, fevralın 20-dən sonra başlanılır. Səbəb digər vasitələrlə qızdırılmanın yetərsiz olması, bu zaman məhsulları şaxta vurması ehtimalının yüksək olmasıdır. Odunla qızdırma

- 3. Kreditə çıxışla bağlı əksər təsərrüfatların problemləri var.**

Sahibkarlarla keçirilmiş gokus-qrup müzakirələri və dərinləşdirilmiş müsahibələr göstərdi ki, onların çoxunun Sahibkarlığa Kömək Milli Fonduna kreditlə bağlı necə müraciət etmələri ilə bağlı məlumatları ya yoxdur, ya da çox aşağı səviyyədədir. Qeydiyyatla bağlı problemləri olduğundan sahibkarlar krediti təsərrüfatının adına götürə bilmir, çıxış yolunu öz adlarına aşağı məbləğli istehlak kreditləri götürməkdə görürlər. Bu halda da kreditin məbləği az, faizi isə yüksək olduğundan təsərrüfatın tələbatını tam ödəyə bilmir. Böyük məbləğli kredit götürməyə mane olan digər səbəb istixana təsərrüfatlarının qeydiyyatsız olması səbəbindən onların girov kimi qoyula bilməməsidir.

- 4. İstixana təsərrüfatları sığorta olunmayıb.**

Sığorta Azərbaycanda ümumilikdə bütün kənd təsərrüfatının problemidir. Tədqiqat çərçivəsində baş çəkilən kiçik təsərrüfatların heç biri sığorta olunmayıb.

- 5. Yerli bazarlara təchizatla bağlı problem yaşanmasa da, ixracla bağlı çətinliklər mövcuddur.**

Əksər istixana təsərrüfatları sərhəd-gömrük problemi ilə üzləşdiklərindən ixracla özləri məşğul olurlar. Onlar məhsulu elə təsərrüfatdaca ixracla məşğul olan vasitəçilərə və yerli təchizatçılara təhvil verirlər.

- 6. İstixanaların suvarma suyu ilə təmin olunması sahəsində problemləri ya yoxdur, ya da kəskin deyil.**

Əksər istixanalar suvarma suyunun əldə olunması ilə bağlı prosedurların sadə, suvarma suyunun ucuz olmasını bildiriblər. Onlar suyu xüsusi hovuz və çənlərdə saxlayır, su itkisinin qarşısının alınması ilə bağlı bütün mövcud vasitələrdən uğurla bəhrələnilər. Suvarma suyu ilə bağlı yeganə problem ümumilikdə ölkədə quraqlığın və bəzi regionlarda su qıtlığının olmasıdır.

7. Elektrik təchizatı ilə bağlı texniki şərtin alınması üçün tələb olunan vəsaitin yüksək olması kiçik təsərrüfatların imkanları xaricindədir.

Belə təsərrüfatlar çıxış yolunu texniki şərt almış böyük qonşu təsərrüfatlardan razılaşma yolu ilə elektrik enerjisi götürməkdə görürlər.

8. İstixana təsərrüfatlarının sayı və istehsal etdikləri məhsulların faktiki həcmi rəsmi statistikada düzgün əks olunmur.

Buna səbəb onların qeydiyyatda olmamasıdır. Dövlət Statistika Komitəsinin göstəriciləri ilə ayrı-ayrı dövlət qurumlarının yaydıqları və rəsmi şəxslərin səsəndirdikləri rəqəmlər arasında kəskin fərqlər var. Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin rektoru İbrahim Cəfərov: Təkcə Şəmkir rayonunda irili xırdalı 40 min istixana var. <http://www.youtube.com/watch?v=qfYO3gjgyc0> (14-cü dəqiqə) .

9. Qaz, su, elektrik üçün texniki şərtlərin verilməsi qaydaları Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə deyil (“Azərenerji” istisna olmaqla), “Azəriqaz” İstehsalat Birliyinin, Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC-nin və “Bakielektrikşəbəkə” ASC-nin daxili əmrləri ilə tənzimlənir.

“Azəriqaz”dan verilən məlumata görə, qaydaların layihəsinin yekun variantı 2013-cü ilin dekabrında Nazirlər Kabinetinə təqdim olunub. Lakin hələ ki, sənədin taleyindən xəbər yoxdur.

10. Kiçik istixana sahibləri aldıkları suya, qaza və elektrinə görə müvafiq birlik və paylayıcı şəbəkələrlə ya müqavilə bağlamırlar, ya bağlanan müqavilələr standart olduğundan belə sənədlərdə sahibkarların mənafeləri nəzərə alınmır, onlara təchizatçıların günahı ucbatından dəyən zərər bütün hallarda ödənilmir.

11. İstixanalarda məhsul istehsalı zamanı istifadə olunan pesitid və gübrələrin norma və qaydalara uyğun tətbiqinə nəzarətin olmaması.

Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Dövlət Fitosanitar Nəzarəti Xidmətinin Respublika Nəzarət Toksikologiya laboratoriyası yalnız bazarlarda satılan kənd təsərrüfatı məhsullarında pestisidlərin keyfiyyət göstəricilərinin və kənd təsərrüfatı məhsullarında nitrat və

nitritin qalıq miqdarının təyini üçün Tarif Şurasının qərarına uyğun olaraq pullu xidmət (bir analiz üçün 1.7-11.3 manat) göstərir¹¹.

10. Təvsiyələr

1. İstixanaların sahibkarlıq subyekti kimi (fiziki və ya hüquqi şəxs) Vergilər Nazirliyində dövlət qeydiyyatından keçməsi təmin olunmalıdır.

Bu, ölkədə kölgə iqtisadiyyatının həcmnin azalmasına, statistik göstəricilərin kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalını daha real əks etdirməsinə imkan verərdi. Eyni zamanda, kredit alan zaman qoyulacaq girov problemi həll olunduğundan daha böyük məbləğli və aşağı faizli kreditlərə çıxış imkanları artar, təsərrüfatların böyüməsi üçün lazım olan maliyyə problemi aradan qalxar. Təbii ki, mövsümi işlərə cəlb olunan işçilərlə əmək müqavilələrinin bağlanması, onların əmək haqqılarının rəsmiləşdirilməsi büdcəyə və DSMF-yə ödənilən vəsaitlərin də artmasına gətirib çıxarar.

2. Bütövlükdə, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı ilə məşğul olan sahibkarlıq subyektlərinin, o cümlədən istixana təsərrüfatlarının qaz, suvarma suyu və elektrik enerjisi ilə təmin olunması (texniki şərtlərin alınması) xərclərinin ya dövlət tərəfindən ödənilməsi təmin edilməli, ya da Tarif (Qiymət) Şurası tərəfindən texniki şərtlərin alınması üçün konkret tariflər müəyyən olunmalıdır.

Bu addımlar reallaşarsa, daha keyfiyyətli və ucuz kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalı üçün geniş imkanlar yaranar. Bunun üçün bir çox qanunvericilik aktlarına müvafiq əlavə və dəyişikliklər olunmalıdır.

3. Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun güzəştli kreditlərindən istixana təsərrüfatlarının faydalanması bu tip təsərrüfatların çox olduğu Bakıtrafi kəndlərdə, Tovuz və Şəmkir rayonlarında maarifləndirmə işlərinin gücləndirilməsi vacibdir.

Bu hazırda təsərrüfatlarının inkişafı, böyüdülməsi üçün kredit vəsaiti ala bilməyən kiçik istixana təsərrüfatlarının problemini həll edərdi.

¹¹ “Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Dövlət Fitosanitar Nəzarəti xidməti, Respublika Nəzarət Toksikologiya laboratoriyası tərəfindən göstərilən pullu xidmətlərin tarifləri barədə” Tarif (Qiymət) Şurasının 12 sayılı, 29 iyun 2006-cı il tarixli qərarı.

4. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı ilə məşğul olan fermerlərə, o cümlədən istixanalara sığorta sahəsində dövlət dəstəyinin verilməsi, mövcud sığorta mexanizminin işlək hala gətirilməsi üçün müvafiq addımlar atılmalı, qanunvericilik dəyişiklikləri həyata keçirilməlidir.
5. Qaz, su, elektrik üçün texniki şərtlərin verilməsi qaydaları müvafiq qurumların daxili əməlləri ilə deyil, Nazirlər Kabinetinin qərarları ilə tənzimlənməlidir.
6. İstixana şəraitində mal məhsul istehsal edən sahibkarların su, qaz, elektrik enerjisi ilə fasiləziz, davamlı olaraq təmin olunması həmin xidmətləri həyata keçirən şirkətlərlə bağlanan müqavilələrdə öz əksini tapmalıdır ki, şərtlər birtərəfli deyil, hər iki tərəfin marağına uyğun formada təsbit edilsin.
7. İstixana şəraitində yetişdirilən məhsulun istehlaka yararlılığını təsdiq edən sənəd Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Dövlət Fitosanitar Nəzarəti xidmətinin Respublika Nəzarət Toksikologiya laboratoriyası tərəfindən birbaşa təsərrüfatdan götürülmüş nümunələr analiz edildikdən yerində verilməlidir. Bu halda birbaşa təsərrüfatdan yerli və xarici bazarlara mal göndərən və tədarükçülərə məhsul təklif edən istehsalçının işi asanlaşar.

23 iyun 2014-cü il tarixində Şəmkir rayonunda istixanalarda tərəvəz yetişdirilməsi ilə məşğul olan kiçik və orta sahibkarlar arasında keçirilən fokus-qrup müzakirəsi ilə bağlı

H E S A B A T

23 iyun 2014-cü il tarixində Sahibkarlığın və Bazar İqtisadiyyatının İnkişafına Yardım Fondunun (SBİİYF) ABŞ BİA-nın maliyyə dəstəyi ilə həyata keçirdiyi “Azərbaycanda Kiçik Sahibkarlığın İnkişafına Dəstək” layihəsi çərçivəsində İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzinin (İTM) ekspertləri Örtülü torpaq sahələrində (istixanalarda) məhsul yetişdirilməsilə məşğul olan kiçik və orta sahibkarların problemlərinin öyrənilməsi məqsədilə Şəmkir rayonunda fokus-qrup müzakirəsi keçiriblər.

Qeyd edək ki, müzakirə üçün Şəmkir rayon sahibkarlarının seçilməsi təsadüfi olmayıb. Rəsmi statistikaya görə, 2013-cü ildə Respublika üzrə 1574 hektar sahədə istixanalarda 56801,2 ton tərəvəz yetişdirilib. Örtülü torpaq sahələrinin (istixanaların) 734 hektarı, yığılan məhsulun isə 22939,2 tonu Şəmkir rayonun da daxil olduğu Gəncə-Qazax İqtisadi Rayonunun payına düşür.

Fokus-qrup müzakirəsində sahibkarlar istixanalarda məhsul yetişdirilməsi ilə bağlı həm həyətəni, həm də pay torpaqlarından istifadə etdiklərini bildiriblər. Onlar istixanalarda məhsul yetişdirilməsi ilə bağlı xüsusi icazənin, hər hansı qeydiyyatın tələb olunmadığını deyiblər. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları torpaq vergisindən başqa bütün digər vergilərdən azad olsalar da, onların satış məqsədilə istixanalarda məhsul yetişdirmələri üçün mütləq Vergilər Nazirliyində ya fiziki şəxs sahibkar, ya da hüquqi şəxs kimi qeydiyyatdan keçməlidirlər. Ancaq sahibkarların verdikləri məlumata görə, onlardan bu, tələb olunmur. Vergi orqanlarından kimsə onlarla ümumiyyətlə, maraqlanmır, xeyli fəhlə işlətmələrinə baxmayaraq işçilərlə müqavilə bağlamağı tələb etmir.

Sahibkarların hamısı baha başa gəlməsi səbəbindən istixanaların qurulması ilə bağlı hazır modullardan istifadə etmədiklərini, metal borular və armaturlardan istifadə edərək qaynaq işləri vasitəsi ilə istixana qurduqlarını bildiriblər. Səsləndirilən fikirlərə görə, 1 sot torpaqda istixananın qurulması, onun bütün zəruri infrastruktur vasitələri ilə təmin olunması üçün təxminən 12-15 min manat lazım gəldiyini bildiriblər. Eyni sahədə hazır xarici konstruksiyalardan (məsələn, Hollandiya və İspaniya istehsalı) istifadə olunmaqla istixana qurulması 50 min manata başa gəlir.

Sahibkarlar ən böyük xərclərinin qaz təchizatı və elektrik enerjisi ilə bağlı texniki şərtlərin alınmasına çıxdığını bildiriblər. İstixanaların qazla təchiz olunması üçün prosedurların çox, qeyri-rəsmi ödənişlərin yüksək olduğunu bildirən sahibkarlar bəzən bunun üçün imkanlarının yetərsiz olduğunu, təkcə xüsusi sayğacın alınmasına 4-5 min manat, xüsusi borular üçün daha yüksək məbləğ lazım gəldiyini deyiblər. Buna görə də kiçik sahibkarlar çıxış yolunu istixanaların qızdırılması üçün

odundan istifadədə görürlər. Odunun 1 kubmetrini 60-70 manata aldıklarını, bunun qaza nisbətən ucuz başa gəldiyini (burada qazın istifadəsi ilə bağlı deyil, yalnız çəkilməsi ilə bağlı xərclərin çox baha başa gəlməsini nəzərdə tuturlar) bildiriblər.

Lakin odunla sabit və lazım gələndə yüksək temperatur almağın mümkünsüz olması sahibkarlara əlavə problemlər yaradır. Qazdan istifadə edə bilməyən sahibkarlar əkinə yanvar ayında başalaya bilmirlər, çünki məhsulu şaxta vurur. Ona görə də məcbur olub, fevralın 20-dən sonra əkin işlərinə başlayırlar. Sahibkarların verdikləri məlumatlara görə, hazırda Şəmkirdə fəaliyyət göstərən istixanaların təxminən 5-ə yaxını qazlaşdırılıb.

Bir başqa problem elektrik enerjisi təchizatı ilə bağlıdır. Sahibkarların sözlərinə görə, bu da böyük vəsait tələb edir. Bəziləri çıxış yolu kimi texniki şərt almış digər təsərrüfatlardan elektrik xətti çəkməklə bu problemi həll ediblər.

Digər problem maliyyə çatışmazlığı ilə bağlıdır. Sahibkarlar kreditlərin baha, qısamüddətli və əlçatmaz olmasından şikayətçidirlər. Təsərrüfatlarını inkişafı üçün yüksək məbləğdə kredit götürməyin mümkün olmadığını deyən sahibkarlar bunu istixanaların qeydiyyatı və fəaliyyəti və götürülən kredit müqabilində banka girov kimi daşınmaz əmlak təklif edə bilməmələri ilə əlaqələndiriblər. Onların sözlərinə görə, nəinki istixanaların, hətta yaşadıkları evlərin belə dövlət qeydiyyatını təsdiq edən sənədləri yoxdur. Buna görə də sahibkarlar ən çoxu 5-6 min manat kredit götürə bilirlər ki, bu da yetərsiz olur və qaytarılması üçün qısa müddətli dövr nəzərdə tutulduğundan səmərə vermir. Sahibkarların demək olar ki, hamısı Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun verdiyi güzəştli kreditlərdən məlumatsızdırlar.

Suvarma suyu ilə bağlı sahibkarların problemi yoxdur. Həm qiymət münasibdir, həm də su yetərlidir. Sahibkarlar suyu xüsusi hovuzlarda saxlayır, lazım gəldikdə ondan istifadə edirlər. Ancaq suvarmada köhnə üsullardan istifadə olunması səbəbindən su itkisi (arxların torpaq olması, hovuzlardan buxarlanma və sair) çoxdur .

Sahibkarlar məhsulun ixracı ilə bağlı gömrükdə süni maneələr yaradılmasından da şikayət ediblər. Buna görə də onların əksəriyyəti məhsullarını özləri ixrac etmir, bu işlə məşğul olan xüsusi tədarükçülərə satırlar. İxracla məşğul olan çox as sayda sahibkarın sözlərinə görə, tərəvəz məhsullarını sərhəddən keçirilməsi artıq inhisara alınıb və bu, yalnız xüsusi vasitəçilərə ödənilən qeyri-rəsmi ödəniş vasitəsilə mümkündür.

23 iyun 2014-cü il tarixində Şəmkir rayonunda istixanalarda tərəvəz yetişdirilməsi ilə məşğul olan kiçik və orta sahibkarlar arasında keçirilən fokus-qrup müzakirəsi üçün

S U A L L A R

1. İstixana biznesi ilə hansı torpaqlarda məşğul olursunuz: Həyətyanı, yoxsa pay torpağı?
2. Pay torpağında istixana biznesi ilə məşğul olarkən xüsusi icazə (rəsmi və qeyri-rəsmi) tələb olunurmu?
3. Biznes fəaliyyətinə başlamazdan öncə Vergilər Nazirliyində hüquqi və ya fiziki şəxs kimi qeydiyyatdan keçirsinizmi?
4. İstixananı qurarkən hazır modullardan istifadə edirsinizmi? Etmirsinizsə, niyə?
5. Qaz təchizatı ilə bağlı texniki şərtin alınması prosedurlarını bilirsinizmi? Texniki şərti almaq üçün nələr tələb olunur?
6. Elektrik enerjisi üçün texniki şərtin alınması proseduru necədir? Texniki şərti almaq üçün tələblər sərtirmi?
7. Suvarma suyundan istifadə üçün icazə alırsınız? Bu sahədə hər hansı problem varmı?
8. İstixana biznesi ilə məşğul olan sahibkarın ən böyük problemi hansıdır?
9. Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun kreditlərindən istifadə etmişinizmi? Etmirsinizsə, nə zaman, hansı məbləğdə? Etməmişinizsə niyə?
10. Ümumiyyətlə, kredit götürmüşünüzmü? Götürmüşünzsə, məbləği və hansı bankdan götürmüşünü?
11. İxracla məşğul olursunuz, yoxsa bu işlə tədarükçülər məşğul olur?
12. İxrac zamanı hər hansı problemlə qarşılaşmışınızmi?
13. Daxili bazara mal satırsınızmi?
14. İşinizə hansısa dövlət qurumu müdaxilə edirmi?
15. Qeyri-rəsmi ödənişlər edirsinizmi? Edirsinizsə, kimə?